

## TRABZON İLİ DİYANET ÇALIŞANLARININ İSLAMİ FİNANSAL OKURYAZARLIĞI ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

*A Field Study on Islamic Financial Literacy of Religious Employees in Trabzon Province*

**Mehmet ERSOY\* & Asiye IŞIK\*\***

\* Prof. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, mersoy@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4057-6752

\*\*Doktora Öğrencisi, asisucuisik@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6328-5344

*Araştırma Makalesi / Research Article*

**Geliş Tarihi:**

07.02.2025

**Kabul Tarihi:**

11.04.2025

**Anahtar Kelimeler:**

Katılım Finans, İslami  
Finansal Okur Yazarlık,  
Diyamet Personeli

**JEL Kodları:**

G20, G28, G38

### ÖZ

Bu çalışma, İslami finansın temel prensiplerinin ve çalışma yöntemlerinin doğru anlaşılmasının önemini vurgulayarak, özellikle Trabzon ili Diyanet çalışanlarının İslami finansal bilgi düzeylerini incelemeyi amaçlamaktadır. Nicel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada, SPSS 22 programı ile yapılan Açıklayıcı Faktör Analizi sonucunda ölçeğin dört boyutu olduğu tespit edilmiştir. Bu faktörler arasında yapılan korelasyon analizi, değişkenler arasında anlamlı pozitif ilişkiler olduğunu göstermektedir. Araştırma bulguları, katılımcıların büyük çoğunluğunun İslami finans prensipleri konusunda yüksek bilgi düzeyine sahip olduğunu ve bu bilginin faizden kaçınma ve İslam'a uygun finansal araçları tercih etme eğilimlerini güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, faktörler ile demografik değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için regresyon analizi yapılmış ve eğitim seviyesi ve görev yeri gibi demografik değişkenlerin katılımcıların İslami Finansal bilgi düzeylerinde farklılıklar yarattığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca, katılımcıların bir kısmının geleceğe dair umutsuzluk hissettiği de tespit edilmektedir. Sonuç olarak, bu çalışma, İslami Finansal okuryazarlığın önemini ortaya koyarken, özellikle dini liderlerin bu alandaki bilgi düzeylerinin artırılmasının toplumsal etkilerini de vurgulamaktadır. Gelecekte yapılacak benzer çalışmaların, farklı bölgelerde ve daha geniş örneklemle gerçekleştirilmesi, İslami finansal okuryazarlığın yaygınlaşmasına daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

**Received Date:**

07.02.2025

**Acceptance Date:**

11.04.2025

**Keywords**

Islamic Finance, Islamic  
Financial Literacy,  
Religious Staff

**JEL Codes:**

G20, G28, G38

### ABSTRACT

This study aims to examine the level of Islamic financial knowledge of Religious Affairs employees in Trabzon by emphasizing the importance of understanding the basic principles and working methods of Islamic finance. In the study conducted using quantitative research methods, four scale dimensions were determined as a result of the Exploratory Factor Analysis conducted with the SPSS 22 program. The correlation analysis between these factors shows that there are significant positive relationships between the variables. The research findings reveal that the majority of the participants have a high level of knowledge about the principles of Islamic finance and that this knowledge strengthens their tendency to avoid interest and prefer financial instruments by Islam. However, regression analysis was conducted to determine the relationship between the factors and demographic variables and it is concluded that demographic variables such as education level and place of work create differences in the level of Islamic financial knowledge of the participants. In addition, it is also found that some of the participants feel hopeless about the future. In conclusion, while this study reveals the importance of Islamic financial literacy, it also emphasizes the social effects of increasing the level of knowledge of religious leaders in this field. It is thought that similar studies to be carried out in the future in different regions and with larger samples will contribute more to the spread of Islamic financial literacy.

**Atf / Citation:** Ersoy, M. & Işık, A. (2025). Trabzon İli Diyanet Çalışanlarının İslami Finansal Okur Yazarlığı Üzerine Bir Alan Araştırması. *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 44-60.

## 1. GİRİŞ

Klasik iktisadi anlayışın temeli kısıtlıya dayanmaktadır. Bu bakımdan ekonomiyi kısıt kaynakların etkin paylaşımı şeklinde ele almaktadır (Sirim, 2020). Ancak İslam iktisadi anlayışı Allah'ın her fert için yeterli miktarda kaynak yarattığı öğretisini benimsemektedir. Bu bağlamda, kaynakların doğru ve etkin kullanımı konusunda en büyük sorumluluk, bu kaynakları tüketen bireylere düşmektedir. Ayrıca finansal kaynakların verimli bir şekilde kullanılması yalnızca kişisel ekonomik durum açısından değil, aynı zamanda ulusal ekonomi için de son derece önemlidir. Geçtiğimiz son yıllarda birçok ülkede çeşitli nedenlerle finansal krizler yaşanmış ve birçok yatırımcı bu krizlerden olumsuz etkilenmiştir. Çeşitli çalışmalarda, bu krizlerin yıkıcı etkilerinin azaltılmasında finansal okuryazarlığın önemli bir parametre olduğu ortaya konulmaktadır (Lusardi ve Messy, 2023).

Yapılan araştırmalar, gün geçtikçe daha karmaşık hâle gelen ve hızla değişen finans sisteminin anlaşılmasının zorlaştığını göstermektedir. Bu nedenle, finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesine yönelik pek çok araştırma gerçekleştirilmiştir. Dünya genelinde yapılan bu çalışmalar, finansal okuryazarlığın genellikle düşük olduğunu ve yüksek gelir seviyelerinin daha yüksek finansal okuryazarlık anlamına gelmediğini ortaya koymaktadır (Lusardi ve Mitchell, 2018).

Pek çok araştırmacının ele aldığı “Finansal okuryazarlık neden önemlidir?” sorusunun farklı yanıtları bulunmaktadır. Bu yanıtların bir kısmı doğrudan finansla ilişkiliyken, bir kısmı ise finansal iyileşmenin dolaylı sonuçları ile ilişkilendirilmektedir (Ansar, Klapper ve Singer, 2023). Bazı çalışmalarda finansal okuryazarlık ile tasarrufların artması arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Breza ve diğerleri, 2020; Blumenstock ve diğerleri, 2018). Wright ve diğerleri, (2017) tarafından yapılan çalışmada Finansal okuryazarlığın mali dolandırıcılığın önlenmesi ve suç oranının azalması arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Finansal okuryazarlığa ilişkin önemli bir başka çalışmada ise ücretlerin düzenlenmesi ile kadınların iş gücüne katılımının artması arasında pozitif yönlü bir olduğu tespit edilmiştir (Field ve diğerleri, 2021; Muralidharan ve diğerleri, 2016).

Sonuç olarak, finansal okuryazarlık, bireylerin ve toplumların ekonomik refahını artırma noktasında kritik bir faktör olarak görülmektedir. Bu bağlamda, finansal okuryazarlık üzerine yapılan araştırmalar, popüler bir konu olarak güncelliğini korumaktadır.

İslami finansal okuryazarlık, genel finansal okuryazarlığın ötesinde, bireylerin İslam'ın finansal prensiplerini anlaması ve bu prensiplere uygun finansal kararlar alması anlamına gelmektedir. Bu kavram, bireylerin İslami finans sisteminin prensipleri, ürünleri ve hizmetleri hakkında bilgi sahibi olmasını ve bu bilgiyi finansal kararlarında etkin bir şekilde kullanabilme yeteneğini ifade etmektedir (Obaidullah, 2015).

İslami finansal okuryazarlık, bireylerin faizsiz bankacılık, kâr ve zarar ortaklığı, zekât ve sadaka gibi İslam'ın finansal kurallarına dayalı ekonomik faaliyetleri anlamalarını ve bu konularda bilinçli kararlar almalarını sağlar (Iqbal ve Mirakhor, 2011). Bu okuryazarlık düzeyi, bireylerin finansal ürün ve hizmetleri değerlendirirken İslami prensiplere uygun hareket etmelerini mümkün kılarak hem kişisel hem de toplumsal refahı artırmada önemli bir rol oynamaktadır (Lajis, 2019).

Ayrıca, İslami finansal okuryazarlığın artırılması, İslami finansal sistemin sürdürülebilirliğini ve yaygınlaşmasını desteklemektedir. Bu durum, bireylerin finansal kararlarında İslami prensiplere dayalı etik ve sosyal sorumluluk bilincini güçlendirmekte, böylece İslam ekonomisinin temel ilkelerine uygun bir ekonomik yapının oluşmasına katkıda bulunmaktadır. İslami finans çalışmaları, genel olarak kabul gören yaklaşıma göre, 20. yüzyılın başlarında Batılı bankaların İslam ülkelerinde faizli işlemler yürütmelerine karşı

Müslüman entelektüellerin eleştirileriyle başlamıştır. Bu eleştiriler, konvansiyonel finans sistemine teorik alternatifler arayışıyla devam etmiş ve nihayetinde pratik uygulamalarla günümüze kadar gelmiştir (Çizakça 2014:143).

İslami finansın yeni bir alan olarak bilinirliği konvansiyonel finansa göre daha azdır. Diğer taraftan kullanıcılar açısından konvansiyonel finans ile benzer riskleri taşımaktadır. Bu da İslami Finansal okur yazarlığın önemini ortaya koymakta olup literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların sayısının azlığı “İslami finansal okur yazarlık” araştırmalarını önemli hâle getirmektedir. Konunun önemi doğrultusunda Türkiye’de İslami finansal okuryazarlığa ilişkin çeşitli gruplar üzerinde çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda yürütülen çalışmalardan farklı olarak bu araştırma Diyanet çalışanlarının İslami finansal okuryazarlığı üzerine yapılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, 1924 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne bağlı bir kamu kurumu olarak kurulmuştur. Kurumun temel görevi, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları hakkında toplumu bilgilendirmek, dini ibadet yerlerini yönetmek ve din hizmetlerini yürütmektir. Laik devlet yapısına uygun bir şekilde faaliyet gösteren Diyanet İşleri Başkanlığı, dini hizmetlerin düzenlenmesi ve topluma sunulmasında önemli bir rol üstlenmektedir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2024). Bununla birlikte, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bir devlet kurumu olarak üstlendiği veya üstlenmesi gereken görevler, uzun yıllardır tartışılmaktadır. Ancak, geçmişten günümüze devam eden bir geleneğin bugünkü temsilcisi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı ve personelinin, toplumu dini kurallar ekseninde yönlendiren bir rol üstlendiği toplum nezdinde genel olarak kabul görmektedir (Aydın, 2019). İslam iktisadi sistemini günlük yaşamın her alanında uygulayabilmek için öncelikle bu sistemin toplum tarafından bilinirliğini ve güvenilirliğini artırmak gerekmektedir. İslami finans, teorik olarak özellikle son yıllarda büyük bir ilerleme kaydetmiş ve konuya ilişkin pek çok çalışma, kitap ve araştırma yapılmıştır. Bu noktada, en geniş tabanlı toplumsal teması bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki din görevlilerinin hem konunun halka ulaşmasında hem de rol model olarak önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Örneğin, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın maaş ödemelerini katılım bankaları aracılığıyla gerçekleştirmesi, İslami finans sistemine yönelik uygulamalı bir örnek teşkil etmektedir. Sonuç olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı çalışanları, Türkiye’de dini eğitim ve rehberlik sağlayan önemli figürlerdir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, Trabzon ilinde görev yapan Diyanet çalışanlarının İslami finansal okuryazarlık düzeylerini tespit etmektir. Ayrıca, Diyanet çalışanlarının İslami finansal konulara ilişkin tutum ve davranışlarını incelemek ve finansal eğitim ihtiyaçlarını belirlemek de bu araştırmanın hedefleri arasında yer almaktadır.

## 2. LİTERATÜR TARAMASI

Son yıllarda İslami finans alanına artan ilgi doğrultusunda, bu alana ilişkin birçok araştırmanın yürütüldüğü görülmektedir. Bu araştırmalar arasında, İslami finansal okuryazarlık üzerine yapılan çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmaların, öğrenciler, kadınlar, katılım bankası müşterileri ve personeli gibi çeşitli gruplarla ülkenin farklı şehirlerinde ve kamu kurumlarında gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir. Araştırma bağlamında, son beş yıl içerisinde gerçekleştirilen bu çalışmalardan elde edilen bulgular aktarılmaktadır.

Setiawati ve diğ., (2018), tarafından, İslami finansal okuryazarlığın boyut ve göstergeleriyle birlikte inşasını nitel yöntemlerle belirlemek ve enstrüman yapılarının geçerliliğini ampirik olarak test etmek amacıyla yapılan çalışmada Bu çalışmada, İslami finansal okuryazarlığın üç boyutlu bir yapıya sahip olduğu, nitel yöntemlerle elde edilen verilerle gösterilmiştir. İslami finansın temel kavramları, hukuk, ürünler, sözleşmeler ve kullanım mekanizmaları üzerine odaklanan “İslami Finansal Bilgi” boyutu, helal, faydalı ve şeriat ilkelerine dayalı

harcama ve finansman konularında farkındalık ve güven üzerine yoğunlaşan “İslami Finansal Tutumlar” boyutu ve kaynakların şeriata uygun şekilde nasıl kazanılacağı ve tahsis edileceğine dair planlamanın davranışsal unsurlarını inceleyen “İslami Mali Davranış” olmak üzere üç boyut tespit edilmiştir.

Yazıcıoğlu,(2024) A grubu mesleklerdeki kamu personelinin İslami Finansal okuryazarlık düzeyini incelediği çalışmada A grubu mesleklerde görev yapan kamu görevlilerinin İslami finansal bilgi ve okuryazarlık düzeylerinin düşük seviyede olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte temel iktisat eğitimi almış olmanın İslami finansal okuryazarlık düzeyine etki etmediğin sonucuna ulaştığı belirtilmektedir.

Türkiye’de faizsiz finans kuruluşları olarak faaliyet gösteren katılım bankalarının müşterilerinin İslami finansal okuryazarlık düzeyini ve bu düzeyin finansal tercihlerine olan etkilerini inceleyen bir araştırmada, İstanbul’da bir katılım bankasında 110 müşteri ile birebir görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, katılım bankası müşterilerinin finansal tutum ve davranışları ile cinsiyet, medeni durum, hesap türü, yaş ve banka sayısı gibi değişkenler arasında (İslami finans bilgi düzeyi hariç) anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, katılımcıların İslami finans prensipleri konusundaki bilgi seviyelerinin yüksek olduğu, bu bilgi düzeylerinin finansal tutum, davranış ve yatırım kararları üzerinde etkili olduğu ve müşterilerin yatırım tercihlerini katılım bankalarından yana kullandıkları saptanmıştır (Erdoğan ve Çakır, 2020).

Taşpunar’ın (2019) İslami okuryazarlık ve helal okuryazarlık arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada ise, iki olgunun gelişiminin birbirini etkilediği tespit edilmiştir.

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi’nde eğitim gören 533 öğrenci üzerinde yapılan bir çalışmada, fakülte ve yüksekokullardaki öğrencilerin genel finansal okuryazarlık algılarının iyi düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ile Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi öğrencilerinin, diğer fakülte ve yüksekokul öğrencilerine kıyasla daha yüksek düzeyde finansal okuryazarlık algısına sahip oldukları gözlemlenmiştir. Öğrencilerin cinsiyeti, kredi kartı kullanımı ve bireysel emeklilik sahipliği, finansal okuryazarlık algıları üzerinde anlamlı bir fark yaratmamıştır. Ancak, öğrencilerin yaşları ve internet bankacılığı kullanımları ile finansal okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı farklar olduğu belirlenmiştir (Ergin, Eren ve Balkar, 2020).

Türkiye’de Üniversite düzeyinde eğitim gören öğrencilerin İslami Finansal Okur Yazarlığının belirlenmesi amacıyla Altundere,(2020) tarafından yürütülen çalışma öğrencilerin İslami Finansal Okur Yazarlığını sistemin yaygınlaşması bağlamında ele almaktadır. Çalışma neticesinde elde edilen veriler öğrencilerin İslami Finans Okur Yazarlık Türkiye’deki İslami finans okuryazarlığını üniversite öğrencileri bağlamında inceleyerek İslami Finans Okur Yazarlığının Düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ikili lojistik regresyon analiziyle, İslami finans okuryazarlık düzeyindeki artışın öğrencilerin katılım bankacılığını tercih etmelerinde olumlu etkisi olacağı sonucuna varılmıştır.

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, öğrencilerin İslami finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu öğrencilerin zorunlu bir İslami Ekonomi veya Finans dersi almadıkları vurgulanmakta ve ilahiyat öğrencilerinin İslami finans sektörü karşısında okuryazarlık seviyelerinin düşük olmasının önemli olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, ilahiyat fakültelerinde İslami finansla ilgili derslerin verilmesi, seminerlerin düzenlenmesi ve sektörde yer alan uzmanların konferanslar vermesinin önemli katkılar sağlayacağı öne sürülmektedir (Durmuş ve Yardımcıoğlu, 2018).

Kohistani ve Çokmutlu'nun (2023) Karabük Üniversitesi'nde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerle gerçekleştirdiği dikkat çekici bir araştırmada, İslami finansal okuryazarlık alt kriterlerinden dindarlık en düşük puanı alırken, çaresizlik boyutunun en yüksek puana sahip olduğu gözlemlenmiştir. Öner ve Canbaz'ın (2023) 543 öğrenci ile yaptıkları çalışmada ise, öğrencilerin İslami finans konusunda duyarlılıklarının yüksek olmasına rağmen İslami finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Qublan ve Yıldız'ın (2022) Çankırı Karatekin Üniversitesi'nde gerçekleştirdiği araştırmada, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) ile İslami İlimler Fakültesi (İİF) öğrencilerinden oluşan 344 katılımcıya uygulanan anket sonuçlarına göre, öğrencilerin genel İslami finans okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu saptanmıştır. Ayrıca, İİBF öğrencilerinin katılım bankacılığı konusundaki bilgi seviyelerinin, İİF öğrencilerinin ise İslami finans prensipleri hakkındaki bilgi düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Roemanasari ve arkadaşları (2022), Endonezya'daki öğrencilerin İslami finans okuryazarlık düzeylerine yönelik bir çalışma yapmışlardır. Elde edilen 97 anket sonucuna göre, İslami finans okuryazarlığının öğrencilerin finansal risk ve davranışlarını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Aksaray Üniversitesi Ortaköy Meslek Yüksekokulu Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü'nde okutulan "Katılım Bankacılığı" dersi üzerine yapılan bir çalışmada, dersin öğrencilerin İslami finans okuryazarlık ve katılım finansına yönelik algı düzeylerinde nasıl bir değişiklik yarattığı araştırılmıştır. Katılım Bankacılığı dersini alan 15 öğrenciye yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile yöneltilen sorular sonucunda, öğrencilerin dersi aldıktan sonraki İslami finans okuryazarlık düzeylerinde ve katılım finansı konusundaki farkındalıklarında gözle görülür bir artış olduğu tespit edilmiştir (Öner, 2023).

Tokat ilinde yapılan bir İslami finansal okuryazarlık araştırması neticesinde, katılımcıların İslami finansal okuryazarlık düzeylerinin cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim ve gelir düzeylerine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği ortaya konulmuştur. Araştırmada ayrıca bireylerin finansal okuryazarlık düzeylerinin yüksek olmasına rağmen İslami finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük olduğu saptanmıştır (Saray ve Güngör, 2023).

İslami finans alanında ders, konferans veya etkinliğe katılmış olan bireyler ile katılmamış olanlar arasında İslami finansal okuryazarlık açısından anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, bireylerin okudukları bölüm ile İslami finansal okuryazarlık seviyeleri arasındaki ilişki incelendiğinde, akademik çalışmalarını İslami finans veya katılım bankacılığı alanında sürdüren bireylerin İslami finansal okuryazarlık seviyelerinin diğer bölümlerde eğitim gören bireylere kıyasla oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Son olarak, bireylerin tüketim davranışları ile İslami finansal okuryazarlık seviyeleri arasındaki ilişkiye yönelik yapılan analizler sonucunda, bireylerin İslami finansal okuryazarlık seviyeleri ile tüketim davranışları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olmadığı gözlemlenmiştir (Yıldırım, 2022).

Başka bir çalışmada bireylerin İslami finans okuryazarlık düzeyi; temel finans ve ekonomi, katılım bankacılığı, İslami finans prensipleri ve İslami finans ürünleri bilgi düzeyi olmak üzere dört boyutta incelenmiştir. Analizler sonucunda, katılım bankacılığı ve İslami finans prensiplerine dair genel bilgi düzeyinin cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir düzeyi ve eğitim durumuna göre farklılaştığı görülmüştür. Çalışmada, sadece katılım bankasını tercih edenlerin diğer banka türlerini tercih edenlere göre İslami finans ürünleri bilgi düzeyinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, bireylerin İslami finans okuryazarlık boyutlarından herhangi birinin artması durumunda, diğer İslami finans okuryazarlık boyutlarının da arttığı sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, bireylerin İslami finans ürünlerine

ilişkin farkındalığı ve bilgisinin artmasıyla katılım bankasını tercih etme eğilimlerinin de artacağı söylenebilir (Yıldız, 2020).

Ülkemizde İslami Finans uygulamalarının yakın olarak başladığı benzer ülkelere nispeten gelişimin oldukça yavaş seyrettiği görülmektedir (Işık, 2021). Bunun temel sebeplerinden birinin İslami Finansal Okuryazarlığı seviyesinin düşük olmasıdır. Özellikle faiz hassasiyeti taşıyan bireylerin algılarının olumlu yönde değişmesi için bir kanaat önderi niteliği taşıyan başta din görevlileri olmak üzere diyanet personelinin İslami Finansal Okuryazarlığını araştırması bakımında yukarıda belirtilen çalışmalardan ayrılmaktadır (Aydın, 2019). Ayrıca literatür incelemesinde Türkiye’de bölgesel bir çalışmaya rastlanılmadığından alana yeni bir bakış sağlayacağı düşünülmektedir.

### 3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

İslami finansın Türkiye’deki başlangıcı, 1980’li yıllarda katılım bankacılığı adı altında gerçekleşmiştir. Katılım bankacılığının gelişim süreci incelendiğinde, bu sektörün yavaş bir büyüme eğrisi izlediği görülmektedir (Salihoğlu, 2022). Bu durum, İslami finansın Türkiye için yeni bir kavram olması, katılım bankalarının ticari bankalardan farklı bir yapıya sahip olması, ürün ve hizmet çeşitliliğinin sınırlı olması ve ödeme yöntemlerindeki farklılıklar gibi çeşitli nedenlere dayandırılmaktadır (Salihoğlu, 2022).

Bu çalışmada, İslami finansal okuryazarlık düzeyi ile katılım bankacılığının gelişimi arasındaki ilişki, Trabzon’da görev yapan Diyanet personeli özelinde incelenmiştir. Diyanet çalışanlarının toplumdaki kanaat önderliği rolü ve hedef kitle üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, bu grubun finansal okuryazarlık düzeylerinin değerlendirilmesi çalışmaya önemli bir katkı sağlamaktadır (Kaya, 2017:287). Araştırmanın temel amacı, Trabzon’da görev yapan Diyanet çalışanlarının İslami finansal okuryazarlık düzeylerini tespit etmek ve bu düzeylerin katılım bankacılığı sektörüne olası etkilerini değerlendirmektir.

Araştırmanın amacına uygun olarak, katılımcılara finansal davranış, finansal tutum ve İslami finansal bilgi düzeyine ilişkin sorular yöneltilmiştir. Araştırmada, konunun doğasına uygun olarak nicel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Veri toplama aracı olarak, geniş bir katılımcı grubuna ulaşmayı mümkün kılan anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma evreninin tamamına ulaşmanın zaman ve maliyet açısından mümkün olmaması nedeniyle örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda, kolayda örnekleme yöntemi benimsenmiştir. Altunışık ve arkadaşları (2017: 143-144), 30 ile 500 arasında bir örneklem büyüklüğünün birçok araştırma için yeterli olduğunu belirtmektedir. Çok değişkenli analizlerde ise, örneklem büyüklüğünün değişken sayısının en az 10 katı olması gerektiği ifade edilmektedir. DeVellis’e (2012:102) göre, ölçek 20 maddeden oluşuyorsa, 300 katılımcı yeterli kabul edilmektedir. Bu doğrultuda araştırma için örneklem büyüklüğü 384 olarak belirlenmiş ve toplamda 408 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçek, Çokmutlu ve Kohistani (2023) tarafından, Berekeci ve diğerleri (2018) ile Abdul Rahim ve diğerlerinin (2016) çalışmalarından yararlanılarak geliştirilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla Cronbach’s Alpha katsayısı hesaplanmış ve elde edilen 0,774 değeri, ölçeğin iyi bir güvenilirlik düzeyine sahip olduğunu göstermiştir (Mallery & George, 2000).

Araştırma verileri, SPSS 22.0 yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Sosyal demografik bulgular frekans ve yüzdelik oranlarla sunulmuş, İslami Finansal Okuryazarlık (İFO) ölçeğine ilişkin kategoriler ise ortalama ve standart sapma değerleri ile değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğunu test etmek amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri

incelenmiş ve değerlerin -2 ile +2 aralığında olduğu tespit edilmiştir (Mallery ve George, 2000).

Normal dağılıma uyan veriler için ikili grup karşılaştırmalarında bağımsız örneklem t-testi uygulanmış, ölçek alt boyutları arasındaki ilişkilerde ise Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Alt boyutların inanç eğilimleri ve finansal uygulamalar üzerindeki etkilerini belirlemek için regresyon analizi yapılmıştır.

Faktör analizi öncesinde verilerin uygunluğu Bartlett Küresellik Testi ( $p < 0.05$ ) ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO=0.746) Testi ile değerlendirilmiştir. Varimax eksen döndürme yöntemi kullanılarak yapılan faktör analizi sonucunda, öz değeri 1'den büyük dört faktör elde edilmiştir (Field, A. 2000).

#### 4. BULGULAR

Bu bölümde, Trabzon Diyanet çalışanlarının İslami finansal okuryazarlık düzeylerine yönelik gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları sunulmaktadır. Bulgular, katılımcıların demografik özellikleri, İslami finansal okuryazarlık düzeyleri ve çeşitli değişkenlere göre farklılaşmalarını içermektedir.

##### 4.1. Demografik Özellikler

Araştırmaya katılan Trabzon Diyanet çalışanlarının demografik özellikleri aşağıdaki Tablo 1'de yer almaktadır:

**Tablo 1: Trabzon Diyanet Çalışanlarının Demografik Bulguları**

| Değişken      | Kategori    | Frekans (n) | Yüzde (%) |
|---------------|-------------|-------------|-----------|
| Cinsiyet      | Erkek       | 354         | 86,8      |
|               | Kadın       | 54          | 13,2      |
|               | Toplam      | 408         | 100       |
| Yaş           | 18-28       | 46          | 11,3      |
|               | 29-39       | 89          | 21,8      |
|               | 40-49       | 162         | 39,7      |
|               | 50-59       | 96          | 23,5      |
|               | 60 ve üzeri | 15          | 3,7       |
|               | Toplam      | 408         | 100       |
| Eğitim Düzeyi | Ortaokul    | 2           | 0,5       |
|               | Lise        | 62          | 15,2      |
|               | Ön lisans   | 184         | 45,1      |
|               | Lisans      | 144         | 35,3      |
|               | Lisansüstü  | 16          | 3,9       |
|               | Toplam      | 408         | 100       |

**Cinsiyet Dağılımı:** Araştırmaya katılan toplam 408 kişinin %86,8'ü erkek ( $n=354$ ), %13,2'si kadın ( $n=54$ ) olarak belirlenmiştir. Bu sonuç, katılımcıların büyük çoğunluğunun erkek olduğunu göstermektedir.

**Yaş Dağılımı:** Katılımcıların yaş dağılımı incelendiğinde, %11,3'ü ( $n=46$ ) 18-28 yaş aralığında, %21,8'i ( $n=89$ ) 29-39 yaş aralığında, %39,7'si ( $n=162$ ) 40-49 yaş aralığında, %23,5'i ( $n=96$ ) 50-59 yaş aralığında ve %3,7'si ( $n=15$ ) 60 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların en büyük kısmı 40-49 yaş grubunda yer almaktadır.

**Eğitim Düzeyi Dağılımı:** Katılımcıların eğitim düzeyine göre dağılımı incelendiğinde, %0,5'i ( $n=2$ ) ortaokul, %15,2'si ( $n=55$ ) lise, %45,1'i ( $n=184$ ) ön lisans, %35,3'ü ( $n=144$ ) lisans, %3,9'ü ( $n=16$ ) lisansüstü olarak belirlenmiştir.

lisans ve %3,9'u (n=16) lisansüstü eğitime sahiptir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun (%46,1) ön lisans mezunu olduğu görülmektedir.

#### 4.2. Katılımcıların Görev Yeri ve Çalışma Alanı Dağılımı

Araştırmaya katılan Trabzon Diyanet çalışanlarının görev yeri ve çalışma alanı özellikleri aşağıda Tablo 2’de sunulmuştur:

**Tablo 2: Trabzon Diyanet Çalışanlarının Görev Yeri ve Çalışma Alanı Bulguları**

| Değişken   | Kategori               | Frekans (n) | Yüzde (%) |
|------------|------------------------|-------------|-----------|
| Görev Yeri | Köy                    | 235         | 57,6      |
|            | İlçe Merkezi           | 118         | 28,9      |
|            | İl Merkezi             | 55          | 13,5      |
|            | Toplam                 | 408         | 100       |
| Görev      | Memur                  | 77          | 18,9      |
|            | Din Hizmetleri Uzmanı  | 2           | 0,5       |
|            | Kuran Kursu Öğreticisi | 55          | 13,5      |
|            | İmam                   | 221         | 54,2      |
|            | Müezzin                | 50          | 12,3      |
|            | Murakıp                | 1           | 0,2       |
|            | Vaiz                   | 2           | 0,5       |
|            | Toplam                 | 408         | 100       |

Katılımcıların görev yaptıkları yerler incelendiğinde, %57,6'sı (n=235) köylerde, %28,9'u (n=118) ilçe merkezlerinde ve %13,5'i (n=55) il merkezlerinde görev yapmaktadır. Bu veriler, katılımcıların çoğunluğunun kırsal alanlarda görev yaptığını göstermektedir. Katılımcıların çalıştıkları mesleki alanlar değerlendirildiğinde, %18,9'u (n=77) memur, %0,5'i (n=2) din hizmetleri uzmanı, %13,5'i (n=55) Kur'an kursu öğreticisi, %54,2'si (n=221) imam, %12,3'ü (n=50) müezzin, %0,2'si (n=1) murakıp, ve %0,5'i (n=2) vaiz olarak görev yapmaktadır. En büyük meslek grubunu imamlar oluşturmaktadır.

#### 4.3 Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Tablo 3’te, Açımlayıcı Faktör analizi (AFA) sonucunda elde edilen dört faktörü ve her bir faktörde yer alan maddeleri göstermektedir. Faktörler, öz değerleri 1’den büyük olan gruplar halinde belirlenmiş ve Varimax döndürme yöntemi kullanılarak yorumlanabilir hale getirilmiştir. Her faktör, altındaki maddelerin içeriklerine ve yük değerlerine göre isimlendirilmiştir. Faktör yükleri, ilgili maddenin belirli bir faktörle ne kadar ilişkili olduğunu ifade eder ve 0.30’un üzerindeki yükler anlamlı kabul edilmiştir. Tablo, maddelerin hangi faktöre yüklendiğini ve yük değerlerini detaylı bir şekilde sunmaktadır:

**Tablo 3: Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları**

| Faktör (Component)                                 | Maddeler                                                                                                               | Faktör Yükleri |
|----------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------|
| <b>1. Faktör: İslami Finans Bilgisi ve Bilinci</b> | s6: Finansal sözleşme sonunda herhangi bir getiri elde edip edemeyeceğimi bilirim.                                     | 0,801          |
|                                                    | s7: Finansal sözleşmelerdeki yükümlülüklerin belirsizlik içermesinin İslam tarafından şiddetle yasaklandığını bilirim. | 0,799          |
|                                                    | s8: Yaptığım her türlü finansal işlemde faize bulaşmadığımdan her zaman emin olurum.                                   | 0,748          |
|                                                    | s9: İslami finansmanın bir varlığa dayalı olması gerektiğini bilirim.                                                  | 0,713          |

|                                                        |                                                                                                                                                    |       |
|--------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|
| <b>2. Faktör: Geleceğe Yönelik İnanç ve Umutsuzluk</b> | s10: Fonların, sadece İslam'ın yasaklamadığı hizmet ve faaliyet alanlarında kullanılması halinde yatırım yaparım.                                  | 0,71  |
|                                                        | s11: Piyasada İslami finansal araçların varlığı hakkında bilgi sahibiyim.                                                                          | 0,678 |
|                                                        | s12: İslam'da, sadece güvendiğim insanlarla ticari işlem yaparım.                                                                                  | 0,664 |
|                                                        | s13: İslam'da başkasının zararına olacak şekilde haksız bir sermaye artışının önlenmesinin amaçlandığını bilirim.                                  | 0,664 |
|                                                        | s14: İslam'da aklın veya örfün uygun gördüğü ölçülerin dışına çıkmanın ve kaynakları meşru olmayan amaçlar için harcamanın israf olduğunu bilirim. | 0,632 |
|                                                        | s17: Ne kadar çabalasam da hedeflerime ulaşabilmemin imkânsız olduğunu hissediyorum.                                                               | 0,836 |
|                                                        | s18: Gelecek için umutsuzum ve işlerin daha iyiye gideceğine inanmıyorum.                                                                          | 0,835 |
|                                                        | s19: Gerçekten istediğim şeylere sahip olabileceğimi ummuyorum.                                                                                    | 0,555 |
|                                                        | s20: Elde edemeyeceğime inandığım şeyler için çaba göstermenin bir anlamı yok.                                                                     | 0,541 |
|                                                        | s21: Geleceğim için kötü ya da iyi olmayan şeyler öngörüyorum.                                                                                     | 0,408 |
|                                                        | s22: Kendim için daha iyiye dönüştüremediğim şeyleri terk edebilirim.                                                                              | 0,377 |
| <b>3. Faktör: Dini İnanç ve Yaşam Tarzı</b>            | s24: Allah'ın bir kader tayin ettiğine inanıyorum.                                                                                                 | 0,804 |
|                                                        | s25: İslam'a ters davranışlarda bulunmak Allah tarafından yasaklanmıştır.                                                                          | 0,758 |
|                                                        | s26: Genelde, sıkıntılardan kurtulmak ve korunma arzusuyla ibadet ederim.                                                                          | 0,576 |
|                                                        | s27: Dinimde güç ve teselli buluyorum.                                                                                                             | 0,57  |
|                                                        | s28: Yaşamım boyunca tüm önemli durumlarda dini inançlarıma uygun davranmaya çalışırım.                                                            | 0,422 |
|                                                        | s29: Her zaman kendimi haram kazançtan uzak tutarım.                                                                                               | 0,79  |
| <b>4. Faktör: Mali Durum ve Finansal Memnuniyet</b>    | s30: Her zaman Allah'a kulluk görevlerimi yerine getirmeye gayret ederim.                                                                          | 0,746 |
|                                                        | s31: Param nadiren biter.                                                                                                                          | 0,734 |
|                                                        | s32: Şu an ki mali durumumdan memnunum.                                                                                                            | 0,731 |
|                                                        | s33: Finansal bir zorlukla karşılaşsam, bununla belli bir dönem için baş edebilirim.                                                               | 0,694 |
|                                                        | s34: Şu an ki finansal durumum ihtiyacım olması halinde kolaylıkla kredi sağlamama elvermektedir.                                                  | 0,57  |
|                                                        | s35: Finansal yükümlülüklerimi karşılayabilecek durumda olduğum için mutluyum.                                                                     | 0,57  |
|                                                        | s36: Şu an ki mali durumumu geliştirmek için çabalıyorum.                                                                                          | 0,422 |

Bu çalışmada yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda, anket sorularının dört ana faktörde toplandığı görülmektedir.

**Birinci faktör**, İslami finans bilgisi ve bilinci ile ilgili maddeleri içermektedir. Katılımcıların, finansal işlemlerde İslami prensiplere uygun hareket edip etmediklerine dair farkındalıkları, faizden kaçınma, İslami finansman araçlarının bilinmesi gibi unsurlar bu faktörde yüksek yüklerle yer almaktadır. Bu durum, katılımcıların İslam'a uygun finansal davranışlar konusunda bilgili olduklarını göstermektedir.

**İkinci faktör** ise geleceğe yönelik inanç ve umutsuzlukla ilgili maddeleri içermektedir. Bu faktörde, geleceğe dair umutsuzluk, hedeflere ulaşamama hissi ve çaba göstermenin anlamsız olduğu düşüncesi öne çıkmaktadır. Bu faktör, katılımcıların geleceğe yönelik negatif inançlarını ve genel bir umutsuzluk durumunu yansıtmaktadır.

**Üçüncü faktör**, dini inançlar ve bu inançların günlük yaşama yansımalarıyla ilişkilidir. Katılımcıların dini inançlarına bağlılıkları, yaşamlarında İslami değerleri uygulamaya

çalışma çabaları ve dini inançların getirdiği manevi teselli bu faktörde yüksek yüklerle temsil edilmiştir. Bu faktör, katılımcıların dini inançlarını günlük yaşamlarında nasıl deneyimlediklerine dair bir içgörü sunmaktadır.

**Dördüncü faktör** ise mali durum ve finansal memnuniyetle ilgilidir. Katılımcıların mevcut mali durumlarından memnuniyetleri, finansal yükümlülüklerini yerine getirebilme yetenekleri ve genel olarak finansal refahları bu faktörde öne çıkmıştır. Katılımcıların finansal durumlarına dair olumlu bir tutum sergiledikleri ve mali açıdan kendilerini güvende hissettikleri anlaşılmaktadır.

Bu dört faktör, katılımcıların İslami finans bilgisi, dini inançları, geleceğe dair bakış açıları ve mali durumları arasındaki ilişkiyi anlamaya yardımcı olmakta, çalışmanın bulgularını tematik olarak organize etmektedir.

#### 4.4 Faktörler Arası Korelasyon Analizi

Tablo 4'te, dört farklı faktör arasında yapılan korelasyon analizi sonuçlarını gösterilmektedir.

**Tablo 4: Korelasyon Analizi Sonuçları**

| Değişkenler                                     | 1. Faktör: İslami Finans Bilgisi ve Bilinci | 2. Faktör: Geleceğe Yönelik İnanç ve Umutsuzluk | 3. Faktör: Dini İnanç ve Yaşam Tarzı | 4. Faktör: Mali Durum ve Finansal Memnuniyet |
|-------------------------------------------------|---------------------------------------------|-------------------------------------------------|--------------------------------------|----------------------------------------------|
| 1. Faktör: İslami Finans Bilgisi ve Bilinci     | 1                                           | 0,453**                                         | 0,186**                              | 0,196**                                      |
| 2. Faktör: Geleceğe Yönelik İnanç ve Umutsuzluk | 0,453**                                     | 1                                               | 0,241**                              | 0,139**                                      |
| 3. Faktör: Dini İnanç ve Yaşam Tarzı            | 0,186**                                     | 0,241**                                         | 1                                    | 0,304**                                      |
| 4. Faktör: Mali Durum ve Finansal Memnuniyet    | 0,196**                                     | 0,139**                                         | 0,304**                              | 1                                            |

**Tablo 5: Betimsel İstatistikler (Ortalamalar ve Standart Sapmalar)**

|                                                 |       |      |       |       |
|-------------------------------------------------|-------|------|-------|-------|
| 1. Faktör: İslami Finans Bilgisi ve Bilinci     | 30,67 | 3,46 | 30,5  | 30,85 |
| 2. Faktör: Geleceğe Yönelik İnanç ve Umutsuzluk | 23,63 | 2,64 | 23,49 | 23,77 |
| 3. Faktör: Dini İnanç ve Yaşam Tarzı            | 20,66 | 2,02 | 20,57 | 20,77 |
| 4. Faktör: Mali Durum ve Finansal Memnuniyet    | 29,23 | 3,77 | 29,04 | 29,43 |

\*\*Tüm korelasyonlar %1 anlamlılık düzeyindedir ( $p < 0.01$ ).

Verilerde, dört değişkenin ortalamaları ve standart sapmaları yer almaktadır. İslami Finans Bilgisi ve Bilincinin ortalaması **30,67**, standart sapmasının ise **3,46** olduğu görülmektedir. Geleceğe Yönelik İnanç ve Umutsuzluğun ortalaması 23,63, standart sapmasının ise **2,64** olduğu görülmektedir. Dini İnanç ve Yaşam Tarzının ortalaması **20,66** standart sapmasının ise **2,02** olduğu görülmektedir. Mali Durum ve Finansal Memnuniyetin ortalaması **29,23**, standart sapmasının ise **3,77** olduğu görülmektedir. Ayrıca, her bir değişkenin ortalamasına ait %95 güven aralığı bulunmaktadır.

Değişkenler arasında anlamlı pozitif korelasyonlar gözlenmektedir. İslami Finans Bilgisi ve Bilinci ile Geleceğe Yönelik İnanç ve Umutsuzluk arasında **0,453** gibi orta düzeyde pozitif bir ilişki vardır. Aynı şekilde, Dini İnanç ve Yaşam Tarzı ile Mali Durum ve Finansal Memnuniyet arasında da **0,304** gibi anlamlı bir pozitif korelasyon bulunmaktadır. Bu sonuçlar, değişkenler arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermektedir.

#### 4.5 Regresyon Analizi Bulguları

**Tablo 6: İslami Finans Bilgisi ve Bilinci Faktörünün Regresyon Model Özeti:**

| R             | R Kare          | Düzeltilmiş R Kare | Standart Hata | Değişiklikler (R <sup>2</sup> Değişimi) | F Değişimi | df1    | df2      | p Değeri | Durbin-Watson |
|---------------|-----------------|--------------------|---------------|-----------------------------------------|------------|--------|----------|----------|---------------|
| 0,288         | 0,083           | 0,08               | 3,32          | 0,083                                   | 27,085     | 5      | 1498     | 0        | 0,323         |
| Model         | Kareler Toplamı |                    | df            | Kareler Ortalaması                      |            | F      | p Değeri |          |               |
| Regresyon     | 1490,809        |                    | 5             | 298,162                                 |            | 27,085 | 0        |          |               |
| Artık         | 16490,244       |                    | 1498          | 11,008                                  |            |        |          |          |               |
| Toplam        | 17981,053       |                    | 1503          |                                         |            |        |          |          |               |
| Değişken      |                 | B                  | Standart Hata | Beta                                    |            | t      |          | p Değeri |               |
| Sabit         |                 | 28,19              | 0,714         |                                         |            | 39,495 |          | 0        |               |
| Cinsiyet      |                 | 0,041              | 0,253         | 0,004                                   |            | 0,162  |          | 0,871    |               |
| Yaş           |                 | -0,423             | 0,091         | -0,123                                  |            | -4,66  |          | 0        |               |
| Eğitim        |                 | 0,987              | 0,111         | 0,225                                   |            | 8,917  |          | 0        |               |
| Göreviniz     |                 | -0,093             | 0,068         | -0,035                                  |            | -1,375 |          | 0,169    |               |
| Görev yeriniz |                 | 0,43               | 0,128         | 0,089                                   |            | 3,36   |          | 0,001    |               |

Regresyon modeli, bağımlı değişken olan İslami Finans Bilgisi ve Bilinci faktörü ile bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir ilişkiyi %8,3 açıklama gücüyle göstermektedir ( $R^2 = 0,083$ ). Bu, modelin bağımlı değişkenin varyansının küçük bir kısmını açıkladığını göstermektedir.

İslami Finans Bilgisi ve Bilinci faktörü ile yaş, eğitim ve görev yeri değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ( $p < 0.05$ ). Bu değişkenler, İslami Finans Bilgisi ve Bilinci üzerinde en etkili değişkenlerdir. Yaşın etkisi negatif ve anlamlıdır, yani yaş arttıkça İslami Finans Bilgisi ve Bilinci değeri düşmektedir. Eğitim seviyesi pozitif ve anlamlıdır, eğitim seviyesi arttıkça İslami Finans Bilgisi ve Bilinci değeri artmaktadır. Görev yeri pozitif ve anlamlıdır, görev yeri değişkeni ile İslami Finans Bilgisi ve Bilinci arasında pozitif bir ilişki vardır. İslami Finans Bilgisi ve Bilinci ile cinsiyet ve görev değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ( $p > 0.05$ ).

**Tablo 7: Geleceğe Yönelik İnanç ve Umutsuzluk Faktörünün Regresyon Model Özeti**

| R             | R Kare          | Düzeltilmiş R Kare | Standart Hata      | Değişiklikler (R² Değişimi) | F Değişimi | df1    | df2 | p Değeri | Durbin-Watson |
|---------------|-----------------|--------------------|--------------------|-----------------------------|------------|--------|-----|----------|---------------|
| 1             | 0,196           | 0,038              | 0,035              | 2,60                        | 0,038      | 11,942 | 5   | 1498     | 0,000         |
| Model         | Kareler Toplamı | df                 | Kareler Ortalaması | F                           | p Değeri   |        |     |          |               |
| Regresyon     | 402,265         | 5                  | 80,453             | 11,942                      | 0,000      |        |     |          |               |
| Artık         | 10092,235       | 1498               | 6,737              |                             |            |        |     |          |               |
| Toplam        | 10494,500       | 1503               |                    |                             |            |        |     |          |               |
| Değişken      | B               | Standart Hata      | Beta               | t                           | p Değeri   |        |     |          |               |
| Sabit         | 22,602          | 0,558              |                    | 40,478                      | 0,000      |        |     |          |               |
| Cinsiyet      | -0,717          | 0,198              | -0,093             | -3,619                      | 0,000      |        |     |          |               |
| Yaş           | 0,093           | 0,071              | 0,035              | 1,306                       | 0,192      |        |     |          |               |
| Eğitim        | 0,486           | 0,087              | 0,146              | 5,620                       | 0,000      |        |     |          |               |
| Göreviniz     | 0,050           | 0,053              | 0,025              | 0,950                       | 0,342      |        |     |          |               |
| Görev yeriniz | 0,201           | 0,100              | 0,055              | 2,010                       | 0,045      |        |     |          |               |

Regresyon modeli, bağımlı değişken olan Geleceğe Yönelik İnanç ve Umutsuzluk faktörü ile bağımsız değişkenler arasında %3.8'lik bir açıklama gücüne sahip olduğu görülmektedir

( $R^2 = 0,038$ ). Bu, modelin bağımlı değişkenin varyansının sadece küçük bir kısmını açıkladığını göstermektedir.

Geleceğe Yönelik İnanç ve Umutsuzluk değişkeni ile cinsiyet, eğitim ve görev yeri değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır ( $p < 0.05$ ). Cinsiyet değişkeni negatif ve anlamlıdır, cinsiyet değiştikçe Geleceğe Yönelik İnanç ve Umutsuzluk değeri düşmektedir. Eğitim seviyesi pozitif ve anlamlıdır. Eğitim seviyesi arttıkça Geleceğe Yönelik İnanç ve Umutsuzluk değeri artmaktadır.

**Tablo 8. Dini İnanç ve Yaşam Tarzı Faktörünün Regresyon Model Özeti**

| R         | R Kare          | Düzeltilmiş R Kare | Standart Hata | Değişiklikler (R <sup>2</sup> Değişimi) | F Değişimi | df1    | df2      | p Değeri | Durbin-Watson |
|-----------|-----------------|--------------------|---------------|-----------------------------------------|------------|--------|----------|----------|---------------|
| 1         | 0,192           | 0,037              | 0,034         | 1,99                                    | 0,037      | 11,468 | 5        | 1498     | 0,000         |
| Model     | Kareler Toplamı |                    | df            | Kareler Ortalaması                      |            | F      | p Değeri |          |               |
| Regresyon | 226,431         |                    | 5             | 45,286                                  |            | 11,468 | 0,000    |          |               |
| Artık     | 5915,332        |                    | 1498          | 3,949                                   |            |        |          |          |               |
| Toplam    | 6141,763        |                    | 1503          |                                         |            |        |          |          |               |

| Değişken      | B      | Standart Hata | Beta   | t      | p Değeri |
|---------------|--------|---------------|--------|--------|----------|
| Sabit         | 21,297 | 0,427         |        | 49,820 | 0,000    |
| Cinsiyet      | -0,039 | 0,152         | -0,007 | -0,254 | 0,799    |
| Yaş           | -0,367 | 0,054         | -0,182 | -6,751 | 0,000    |
| Eğitim        | 0,002  | 0,066         | 0,001  | 0,029  | 0,977    |
| Göreviniz     | -0,014 | 0,041         | -0,009 | -0,334 | 0,738    |
| Görev yeriniz | 0,335  | 0,077         | 0,119  | 4,373  | 0,000    |

Regresyon modeli, bağımlı değişken olan Dini İnanç ve Yaşam Tarzı Faktörü ile bağımsız değişkenler arasında %3.7'lik bir açıklama gücüne sahiptir ( $R^2 = 0,037$ ). Bu, modelin bağımlı değişkenin varyansının küçük bir kısmını açıkladığını göstermektedir.

Dini İnanç ve Yaşam Tarzı değişkeni ile yaş ve görev yeri değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ( $p < 0.05$ ). İnanç ve Yaşam Tarzı değişkeni yaş değişkeni arasındaki ilişki negatif ve anlamlıdır. Yaş arttıkça Dini İnanç ve Yaşam Tarzı değişkeni değeri düşmektedir. Dini İnanç ve Yaşam Tarzı ile görev yeri değişkeni pozitif ve anlamlıdır. Görev yeri değiştikçe Dini İnanç ve Yaşam Tarzı değeri artmaktadır. Dini İnanç ve Yaşam Tarzı değişkeni ile cinsiyet, eğitim ve göreviniz değişkenleri arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ( $p > 0.05$ ).

**Tablo 9. Mali Durum ve Finansal Memnuniyet Faktörünün Regresyon Model Özeti**

| R         | R Kare          | Düzeltilmiş R Kare | Standart Hata | Değişiklikler (R² Değişimi) | F Değişimi | df1       | df2      | p Değeri | Durbin-Watson |
|-----------|-----------------|--------------------|---------------|-----------------------------|------------|-----------|----------|----------|---------------|
| 1         | 0,144           | 0,021              | 0,017         | 3,74                        | 0,021      | 6,315     | 5        | 1498     | 0,000         |
| Model     | Kareler Toplamı |                    | df            | Kareler Ortalaması          |            | F         | p Değeri |          |               |
| Regresyon | 440,519         |                    | 5             | 88,104                      |            | 6,315     | 440,519  |          |               |
| Artık     | 20898,800       |                    | 1498          | 13,951                      |            | 20898,800 |          |          |               |
| Toplam    | 21339,319       |                    | 1503          | 21339,319                   |            |           |          |          |               |
| Değişken  |                 | B                  | Standart Hata | Beta                        | t          |           | p Değeri |          |               |
| Sabit     |                 | 28,257             | 0,804         |                             | 35,167     |           | 0,000    |          |               |
| Cinsiyet  |                 | -0,309             | 0,285         | -0,028                      | -1,082     |           | 0,280    |          |               |
| Yaş       |                 | 0,317              | 0,102         | 0,084                       | 3,100      |           | 0,002    |          |               |
| Eğitim    |                 | 0,314              | 0,125         | 0,066                       | 2,521      |           | 0,012    |          |               |

|               |        |       |        |        |       |
|---------------|--------|-------|--------|--------|-------|
| Göreviniz     | -0,199 | 0,076 | -0,070 | -2,613 | 0,009 |
| Görev yeriniz | 0,182  | 0,144 | 0,035  | 1,260  | 0,208 |

Regresyon modeli, bağımlı değişken olan Mali Durum ve Finansal Memnuniyet Faktörü ile bağımsız değişkenler arasında %2.1'lik bir açıklama gücüne sahip olduğu görülmektedir ( $R^2 = 0,021$ ). Bu, modelin bağımlı değişkenin varyansının çok küçük bir kısmını açıkladığını göstermektedir.

Mali Durum ve Finansal Memnuniyet değişkeni ile yaş, eğitim ve göreviniz değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ( $p < 0.05$ ). Mali Durum ve Finansal Memnuniyet değişkeni ile Yaş değişkeni arasındaki ilişki pozitif ve anlamlıdır. Yaş arttıkça Mali Durum ve Finansal Memnuniyet değeri artmaktadır. Mali Durum ve Finansal Memnuniyet seviyesi arasındaki ilişki de pozitif ve anlamlıdır. Mali Durum ve Finansal Memnuniyet değişkeni ile Göreviniz değişkeni arasındaki ilişki negatif ve anlamlıdır. Yani, göreviniz değiştikçe Mali Durum ve Finansal Memnuniyet değeri azalmaktadır. Mali Durum ve Finansal Memnuniyet ile Cinsiyet ve Görev Yeri değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmektedir ( $p > 0.05$ ).

## 5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Son yıllarda İslami finansal okuryazarlık üzerine yapılan çalışmalar, bu alandaki farkındalığın arttığını ve İslami finans ilkelerine olan ilginin büyüdüğünü ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, Trabzon Diyanet çalışanlarının İslami finansal bilgi düzeyleri, geleceğe yönelik inançları, dini inançları ve mali durumları üzerinde yapılan araştırma sonuçları, literatürdeki çalışmalarla karşılaştırıldığında çeşitli benzerlikler ve farklılıklar içermektedir. Araştırmamızda elde edilen bulgular, katılımcıların büyük çoğunluğunun İslami finans prensiplerine dair yüksek bilgi düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, Erdoğan ve Çakır'ın (2020) katılım bankası müşterileri ile yaptığı çalışmada belirttiği gibi, İslami finansal bilgi düzeyinin katılımcıların finansal tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların İslami finansal işlemler konusunda bilinçli olmaları, onların faizden kaçınma ve İslam'a uygun finansal araçları tercih etme eğilimlerini güçlendirmektedir. Benzer şekilde, Saray ve Güngör de (2023) bireylerin İslami finansal okuryazarlık düzeylerinin yüksek olduğunu, ancak finansal tutumları üzerindeki etkisinin farklılık gösterebileceğini vurgulamaktadır.

Çalışmada katılımcıların bazı demografik değişkenlere göre İslami finansal bilgi düzeylerinde farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle eğitim düzeyi ve görev yeri gibi faktörlerin bilgi düzeyi üzerinde etkili olduğu tespit edilmektedir. Bu bulgu, Öner ve Canbaz'ın (2023) bulgularıyla örtüşmektedir. Öner ve Canbaz'ın çalışmasında da öğrencilerin İslami finans konusundaki duyarlılıklarının yüksek olmasına rağmen bilgi düzeylerinin eğitim düzeyine göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Eğitim seviyesinin İslami finansal okuryazarlık üzerindeki etkisi, literatürde sıkça vurgulanan bir noktadır. Durmuş ve Yardımcıoğlu (2018) ilahiyat fakültelerinde İslami finans derslerinin verilmemesinin öğrencilerin bu alandaki bilgi eksikliklerine yol açtığını belirtmektedir. Elde edilen bulgular, araştırmanın sonuçlarıyla da paraleldir; katılımcıların bilgi düzeyi, eğitim düzeyi ile yakından ilişkilidir.

Araştırmada, katılımcıların dini inançlarının finansal kararlar ve yaşam tarzları üzerindeki etkisi de analiz edilmiştir. Sonuçlar, katılımcıların dini inançlarına sıkı sıkıya bağlı olduklarını ve bu inançların onların finansal kararlarında etkili olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, Kohistani ve Çokmutlu'nun (2023) Karabük Üniversitesi öğrencileri ile yaptığı çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Kohistani ve Çokmutlu, dini inançların İslami

finansal okuryazarlık üzerinde etkili olduğunu, ancak dindarlık boyutunun bilgi düzeyine göre daha düşük puan aldığını tespit etmişlerdir. Bizim çalışmamızda da dini inançlar yüksek seviyede bulunmuş, ancak finansal okuryazarlık düzeyi bazı katılımcılarda sınırlı kalmıştır.

Çalışmanın önemli bulgularından biri, katılımcıların mali durumlarından genel olarak memnun olduklarını ve finansal güvenceye sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Roemanasari ve arkadaşlarının (2022) Endonezya’da yaptığı araştırma ile paralellik göstermektedir. Roemanasari, İslami finansal okuryazarlığın bireylerin mali durumlarına yönelik memnuniyetlerini ve finansal risk alma eğilimlerini olumlu etkilediğini belirtmiştir. Araştırmamızda, katılımcıların mali durumları ile İslami finansal bilgi düzeyleri arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç, İslami finans prensiplerinin, bireylerin mali durumlarını yönetme becerilerini geliştirdiğini ve onları daha güvende hissettirdiğini göstermektedir.

Ancak, geleceğe yönelik inanç ve umutsuzluk faktörü ile mali durum arasında bir ilişki bulunmaktadır. Katılımcıların bir kısmı, finansal zorluklar ve belirsizliklerle ilgili olumsuz düşünceler taşımaktadır. Bu durum, Kohistani ve Çokmutlu'nun (2023) çalışmalarında "çaresizlik" boyutunun en yüksek puanı aldığı bulgusu ile örtüşmektedir. Bu bulgu, bireylerin finansal bilgi ve dini inançlarının yüksek olmasına rağmen, geleceğe dair umutsuzluk hissedebileceklerini göstermektedir. Bu noktada, dini inançların ve finansal okuryazarlığın, bireylerin geleceğe dair inançlarını güçlendirme konusunda sınırlı kalabileceği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Trabzon Diyanet çalışanlarının İslami finansal bilgi düzeylerinin genel olarak yüksek olduğu, ancak bilgi düzeylerinin yaş, eğitim ve görev yeri gibi demografik faktörlere göre farklılaştığı görülmektedir. Literatürde de benzer şekilde, İslami finansal okuryazarlık çalışmalarında bireylerin bilgi seviyelerinin, özellikle eğitim ve mesleki faktörlere göre değişiklik göstermektedir. Geleceğe yönelik umutsuzluk hissinin bazı katılımcılarda varlığı, finansal farkındalığın her zaman geleceğe dair olumlu düşünceler yaratmadığını göstermektedir. Bu nedenle, İslami finansal okuryazarlığı artırmaya yönelik eğitim programları ve bilgilendirme faaliyetleri, özellikle dini inançların finansal karar alma süreçlerinde daha etkin hâle getirilmesi amacıyla genişletilmelidir.

Bu çalışma uygulandığı örneklem grubu bakımından yeni olması bakımından kendinden sonra yapılacak farklı çalışmalara kıyaslama imkânı vermesi bakımından vizyoner bir çalışmadır. Bunun yanında bundan sonra farklı örneklem gruplarında İslami Finansal okuryazarlığın ele alınması hem İslami Finans sektörü açısından he de akademik anlamda önemli görülmektedir.

## KAYNAKÇA

- Abdulrahim, S. H., Rosemaliza, A. R., & Hamed, A. B. (2016). Islamic financial literacy and its determinants among university students: An exploratory factor analysis. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(7), 32-35.
- Altundere Doğan, M. B. (2020). İslami finans okuryazarlığı ve finansal tercihlere etkisi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 14(1), 69-98. <https://doi.org/10.46520/bddkdergisi.789957>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya Yayıncılık.

- Ansar, S., Klapper, L., & Singer, D. (2023). The importance of financial education for the effective use of formal financial services. *Journal of Financial Literacy and Wellbeing*, 1(1), 28-46.
- Aydin, O. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı üzerine bir tartışma: Temsil meselesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(3), 891-918.
- Ayçilek, M. A., Ayriçay, Y., & Bekereci, N. E. (2021). İslami finansa diyanet personelinin bakış açısı üzerine bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 67-89.
- Bayram, S. S. (2015). Finansal okuryazarlık ve para yönetimi davranışları: Anadolu Üniversitesi öğrencileri üzerine uygulama (Doctoral dissertation, Anadolu University).
- Berekeci, N. E., Ayriçay, Y., & Kök, D. (2018). İslami finansal okuryazarlık: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde bir alan araştırması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 45-60.
- Bildirici Çalık, E. (2021). Katılım bankası personelinin İslami finansal bilgi düzeyinin ve faizsiz bankacılık ilkelerine duyarlılığının ölçülmesine yönelik bir araştırma. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 52, 361-392.
- Blumenstock, J., Callen, M., & Ghani, T. (2018). Why do defaults affect behavior? Experimental evidence from Afghanistan. *American Economic Review*, 108, 2868–2901.
- Breza, E., Kanz, M., & Klapper, L. (2020). Learning to navigate a new financial technology: Evidence from payroll accounts. *National Bureau of Economic Research Working Paper*, 28249.
- Collins, M. J., & Urban, C. (2020). Measuring financial well-being over the life course. *European Journal of Finance*, 26(4–5), 341–359. <https://doi.org/10.1080/1351847X.2019.168263>
- Çizakça, M. (2014). İslam'da finans ve kalkınma: Tarihsel bir bakış açısı ve kısa bir ileri bakış. İçinde Z. Iqbal & A. Mirakhor (Ed.), *Ekonomik Gelişim ve İslami Finans* (ss. 143-161). İstanbul: Borsa İstanbul.
- DeVellis, R. F. (2012). *Scale development: Theory and application* (3rd ed.). Sage Publications Inc.
- Durmuş, M. E., & Yardımcıoğlu, F. (2018). İlahiyat öğrencileri ne kadar İslami finans okuryazarı? *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 167-183.
- Engin, C., Eren, A. S., & Balkar, O. E. (2020). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi lisans öğrencilerinin finansal okuryazarlık durumlarının tespitine yönelik bir alan çalışması. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 42(2), 283-315.
- Erdoğan, A., & Çakır, M. (2020). Türkiye'de katılım banka müşterilerinin İslami finans okuryazarlığı ve yatırım tercihlerine etkileri. In *12th International Conference on Islamic Economics & Finance*.
- Field, A. (2000). *Discovering Statistics using SPSS for Windows*. London – Thousand Oaks –New Delhi: Sage publications
- Field, E., Pande, R., Rigol, N., Schaner, S., & Troyer Moore, C. (2021). On her own account: How strengthening women's financial control impacts labor supply and gender norms. *American Economic Review*, 111, 2342–2375.

- George, D., & Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference* (4th ed.). Allyn & Bacon.
- Güngör, H. Y., & Güleç, R. (2021). Muhafazakârlık tutumunun finansal davranışlara etkisi: Adıyaman ilindeki kamu personeli üzerine bir araştırma. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(12), 1-14.
- Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2011). *An introduction to Islamic finance: Theory and practice* (Vol. 687). John Wiley & Sons.
- İslamoğlu, A. H., & Altunişik, R. (2003). *Tüketici davranışları*. Beta Yayınları.
- Işık, M. (2021). Katılım Bankacılığının Sektör İçerisindeki Payının Arttırılmasında İslami Finansal Okuryazarlığın Önemi: Türkiye ve Malezya Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz.
- Jamsath, A. A. (2023). Bazı modern finansal işlemlerin İslam akitler nazariyesi açısından tahlili: Finansal kiralama ve sigorta örneği (Doctoral dissertation, Bursa Uludağ University).
- Karagöz, Y. (2017). *SPSS ve AMOS uygulamalı nitel-nicel-karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaya, H. N. (2017). Kanaat önderliği bağlamında imamlık rolü (Doctoral dissertation, Marmara University).
- Kohistani, M. N., & Çokmutlu, M. E. (2023). Üniversite öğrencilerinin İslami finansal okuryazarlığı üzerine bir araştırma. *Uluslararası Finansal Ekonomi ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 4(2), 54-78.
- Lajis, S. M. (2019). Enhancing Islamic financial literacy among Muslim community. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 36(1), 28-41.
- Lusardi, A., & Messy, F. A. (2023). The importance of financial literacy and its impact on financial wellbeing. *Journal of Financial Literacy and Wellbeing*, 1(1), 1-11.
- Lusardi, A., Mitchell, O. S., & Curto, V. (2010). Financial literacy among the young. *The Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 358-380.
- Muralidharan, K., Niehaus, P., & Sukhtankar, S. (2016). Building state capacity: Evidence from biometric smartcards in India. *American Economic Review*, 106, 2895-2929.
- Obaidullah, M. (2015). Islamic financial literacy: Conceptual framework and research agenda. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*.
- Öner, M. H. (2023). Katılım bankacılığı derslerinin İslami finans okuryazarlık düzeyine etkisi: Aksaray Üniversitesi örneği. *Maruf İktisat İslâm İktisadı Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 4-17. <https://doi.org/10.58686/marufiktisat.1292443>
- Öner, M. H., & Canbaz, M. F. (2023). Üniversite öğrencilerinin İslami finans okuryazarlığı. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 88-111. <https://doi.org/10.52736/ubeyad.1309539>
- Qublan, A. I. M. A., & Yıldız, M. (2022). Determining the level of Islamic finance literacy: A research on FEAS and FIS students. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 500-515.
- Roemanasari, F., Sabela, J., & Rusgianto, S. (2022). Islamic financial literacy and financial behavior on investment intention. *Jurnal Ilmu Ekonomi Terapan*, 7(2), 239-250.

- Salihoğlu, E. (2022). Türkiye’de katılım bankacılığı büyüklüğünü etkileyen seçilmiş faktörler üzerine bir analiz. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(Özel Sayı), 211-234.
- Saray, Ö., & Güngör, S. (2023). İslami finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi: Tokat ili üzerine bir alan araştırması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 309-333. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1097723>
- Setiawati, R., Nidar, S. R., Anwar, M., & Masyita, D. (2018). Islamic financial literacy: Construct process and validity. *Academy of Strategic Management Journal*, 17(4), 1-12.
- Sirim, V. (2020). İslâm İktisadına Göre “Sonsuz İhtiyaçlar-Kıt Kaynaklar” Yaklaşımı. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(19), 51-73.
- Warmath, D., & Zimmerman, D. (2019). Financial literacy as more than knowledge: The development of a formative scale through the lens of Bloom's domains of knowledge. *Journal of Consumer Affairs*, 53(4), 1602-1629. <https://doi.org/10.1111/joca.12286>
- Wright, R., Tekin, E., Topalli, V., McClellan, C., Dickson, T., & Rosenfeld, R. (2017). Less cash, less crime: Evidence from the electronic benefit transfer program. *Journal of Law and Economics*, 60, 361-383.
- Yazıcıoğlu, M. E. (2024). A Grubu Mesleklerdeki Kamu Personelinin İslami Finansal Okuryazarlık Düzeyinin İncelenmesi= Examination of Islamic Financial Literacy Levels of Public Personnel in Group A Professions (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).
- Yıldırım, M. (2020). Bireylerin İslami finans okuryazarlık düzeyi ve katılım bankası tercihi: Türkiye değerlendirmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 730-744.
- Yıldırım, N. (2022). Kişilerin tüketim davranışlarında islami finansal okuryazarlığın etkisi (Master's thesis, Afyon Kocatepe University).